

SPP 136 Rodinná politika

přednáška č. 1 (jaro 2010)

(Mgr. Ondřej Hora, Ph.D.)

Definice rodiny s ohledem na rodinnou politiku,
různá pojetí rodinné politiky, cíle a principy
rodinné politiky, hlediska posuzování rodinné
politiky, typologie sociálního státu s ohledem na
rodinnou politiku, rodinná politika v kontextu
veřejných politik

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Cíl kurzu:

Seznámit studenty s tématem rodinné politiky, s jednotlivými oblastmi významnými pro rodinnou politiku a se souvisejícími problémy, se současnými nástroji intervence v této oblasti. Zvláštní důraz je v kurzu kladen na situaci v České republice.

Obsah kurzu: 10 přednášek, 3 semináře

Ukončení kurzu: test (nestandardizované odpovědi), seminární práce

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Pojem rodina – definice rodiny popisem

Existují různá pojetí – záleží na historickém vývoji, na socio-kulturním kontextu, kdo to definuje a i na účelu definování (např. pro oprávněnost na sociální dávky) - tj. formy soužití ve společnosti se mění ale také se mění definice toho, co pokládáme za rodinu.

Často je tak označováno minimálně dvougenerační soužití s pevnými vazbami, kde mezi členy rodiny (zpravidla) jsou příbuzenské vztahy – ale existují také široké definice rodiny, kde ani tyto základní podmínky neplatí, proto se využívají specifičtější definice rodiny, aby se upřesnilo, co máme vlastně na mysli. =>

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Definice rodin a domácností

Modely rodiny: nukleární rodina (partneři a jejich děti), širší rodina, více-generační rodina, neúplná rodina (jen jeden z rodičů a děti), netradiční rodina (např. lidé s jinou sexuální orientací)

Domácnost: samostatná rezidenční a často i ekonomická jednotka. Zajímají nás také domácnosti jednotlivců. Je ale třeba odlišovat rodiny a domácnosti – více rodin v jedné domácnosti, někdy členové jedné rodiny ve stejné domácnosti nežijí (např. děti jsou na VŠ, rodiče jsou rozvedení).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Funkcionalistické hledisko pohledu na rodinu = vychází z funkcí rodiny (Krebs a kol. 2002, Zpráva o rodině 2004)

Biologická funkce: v partnerství a v rodině nejčastěji dochází k narození dětí

Ekonomická funkce: rodina je ekonomická jednotka, která zajišťuje blaho svých členů (např. ošacení, stravování). Členové rodiny spolupracují v přeměně příjmu ve spotřebu.

Výchovná/socializační funkce: přispívá ke společenskému rozvoji dětí, k tomu, aby se mohly začlenit do širší společnosti – často dochází ke spolupráci rodiny a státu, zvláště v oblastech jako je příprava na povolání apod.

Funkce sociální/emoční podpory: v rodině fungují sociální vztahy, které v ideálním případě chrání jednotlivé členy a pomáhají k jejich psychické pohodě (láska, emoční podpora v těžkých obdobích)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Rodina z hlediska životního cyklu

Rodina je chápána jako proměnlivý rámec běhu jednotlivých lidských životů, které se v časové linii setkávají, prolínají a na sebe navazují. Proto se rodinná politika nezabývá jen obdobím kolem narození dětí, ale celým životním cyklem lidí.

Je nicméně patrné, že v rámci lidského života jsou citlivá období, která jsou vzájemně nezastupitelná. Dochází ke kumulaci závažných životních událostí do krátkých časových úseků.

„Faktory péče a čas věnovaný dětem jsou nezastupitelné z hlediska fáze rodinného cyklu přesně časově určené, což znamená, že je nelze posléze kompenzovat. Na tomto poli tedy vznikají závažné problémy socializace nastupujících generací“.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Rodinná politika (jako součást sociální/veřejné politiky):

Sociální/veřejná politika: 1) vzdělávací
2) rodinná
3) trhu práce a zaměstnanosti
4) důchodová.

Podle jiného názoru není rodinná politika součástí sociální politiky, ale je hlediskem intervence v sociální politice (tak, aby rodiny mohly dobře fungovat).

Zimmerman (2001) definuje rodinou politiku jako „*zaměřenou a zaměřující se na problémy rodin, tak jak jsou vnímány, že se vyskytují v současné společnosti*“ a „*tvořenou souborem samostatných ale vzájemně provázaných opatření, která řeší tyto problémy*“.

Aldous a Durman (1990) hovoří o „*cílech zahrnujících blaho (wellbeing) rodin a nástrojích, které vláda využívá, aby těchto cílů dosáhla*“.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Rodinná politika (spolu)ovlivňuje vnitřní i vnější podmínky vzniku, existence a zániku rodin a postavení jejich členů v širším právním, ekonomickém, sociálním a kulturním rámci (Potůček 1995).

Sirovátka (2005) chápe rodinnou politiku jako ochranný mechanismus proti riziku sociálního vyloučení. Otázkou proto je, nakolik RP ovlivňuje životní šance členů rodiny. = individuální hledisko

Potůček (2005) zdůrazňuje, že RP je potřebná také proto, že výchova dětí je významným prvkem budoucí prosperity celé společnosti (v tomto pojetí je rodinná politika sociální investicí). = kolektivní hledisko

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Vymezení rodinné politiky:

Někdy je pojem rodinná politika kritizován jako příliš vágní, protože zastřešuje především opatření, která by bylo možné zařadit také do jiných oblastí sociální politiky.

Zejména se přitom jedná o politiku daňovou, vzdělávací, zdravotní, bytovou, dopravní, azylovou a imigrační a v neposlední řadě také o komplex nástrojů regionální a komunální politiky (Národní zpráva o rodině 2004). – vzdělávací a zdravotní politika se běžně neuvádí.

Rodinná politika by ovšem také měla usilovat o jejich funkčnost a vzájemnou provázanost ve vztahu k rodině.

Další otázkou je, jaký reálný vliv má sociální politika na životní situace a šance lidí, do jaké míry ovlivňuje jejich životní strategie. Sirovátka (2005) např. uvádí, že RP zvětšuje prostor volby, ale není determinující. – vždy tedy ale závisí také na dalších faktorech – proto tedy vždy zůstává otázkou, co můžeme od rodinné politiky očekávat – ilustrativní jsou historické příklady např. Německo v době nacismu a komunismu a ČSSR v 70. letech.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Důležitou otázkou je, proč intervenovat do sféry rodiny.

- 1) Invidividuální pohled na rodinu: Do jaké míry mohou lidé realizovat své představy o rodinném životě – např. spokojenost, blaho (well-being) rodin a podobna hlediska. Nejčastěji se z hlediska realizace života využívá přístup ‚capabilities‘ (A. Sen).
- 2) Společenský pohled na rodinu: společenský změna – např. dopady trhu práce do sféry rodiny (U. Beck) -) krize rodiny jako krize společnosti (rodina je základní jednotkou socializace, pokud nefunguje má to významné dopady do fungování společnosti) (Fialová a kol. 1995).

Obdobně podle McKeon a Sweeney (2001)

- a) významné společenské a ekonomické změny v důsledku mění podobu rodiny a
- b) složení a fungování rodiny pak v důsledku mají vliv na fungování společnosti a ekonomiky. Privátní volby lidí tak mají závažné celospolečenské důsledky.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Ale je třeba reflektovat, kdy jsou zásahy do sféry rodiny žádoucí (a etické) a kdy nikoli (jedná se o dilema v sociální politice). To se týká především přímých snah zasahovat do intimního prostoru rodin a ovlivňovat rodinné chování (Krebs a kol. 2002, Národní zpráva o rodině 2004).

Jedním z východisek může být „vytvoření prostoru pro maximální míru svobody v rozhodnutích o záležitostech rodinného života“ (Národní zpráva o rodině 2004). – ale vždy budou nějaká omezení

Problémem v rodinné politice je nikoli pluralita názorů, ale vyhrocenost názorů, kontraverze některých témat v oblasti RP a nejasná společenská objednávka (rodinná politika ano či ne, případně jaká).

J. F. Lyotard o post-moderní společnosti: Konec dominantních meta-diskurzů a velkých ideologií (např. komunismus): lidé se uzavírají do svých ‚bublinových světů‘, v nichž sdílejí společné představy o fungování života. Tyto představy spolu mohou soupeřit (snaží se o dominanci), jsou více či méně komplementární.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Rodinná politika jako součást politického procesu

Sociální politika (i rodinná politika) nevzniká pouze na základě doporučení expertů (opřena o empirická zjištění) a s ohledem na preference jednotlivých kategorií obyvatelstva, ale především jako součást politického procesu, který je „soubojem“ lidí, jejich názorů, idejí, ale také jednotlivých zájmů. Mnohdy se přitom jedná o výrazný konflikt (v oblasti rodiny v USA označováno jako „Kulturní války“). Významnou roli zde hrají ideologie.

Vliv ideologií v rodinné (sociální) politice (George a Wilding 1994)

Ideologie lze definovat jako souhrny představ a názorů o fungování světa (nejsou pozitivní či negativní). Ideologie často vychází z kritiky jiného stavu věci (vyhraněnost) a přináší vlastní vizi správné či žádoucí společnosti (sebe-zaměření), zdůrazňuje pozitiva a ignoruje či vyvrací negativa vlastního modelu. Ideologie jsou zpravidla zároveň normativní a explanační, často jsou oba tyto aspekty provázané. Příklady ideologií: socialismus, liberalismus, konservativismus, feminismus, ekologický přístup.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Různé ideové přístupy:

Jednotlivé strany jsou představiteli odlišných pohledů na rodinu (též role volebního cyklu), úloha zájmových skupin a sociálních hnutí (za práva žen, otců, náboženská hnutí...). Dnes existují různá pojetí rodinné politiky (např. Potůček 1995).

křesťansko-konzervativní: toto východisko bylo velmi dlouho dominujícím v evropské společnosti. Rodina je základní jednotkou života. Dnes je zde nejvýznamnější hledisko zachování tzv. tradiční rodiny. Muži participují na TP, péče o rodinu má být především ve sféře žen. – dlouhodobá domácí péče o děti (akcentuje roli práv dětí), v RP mohou být proto dlouhodobé a štědré dávky.

socialistické (kolektivistické): akcentuje hledisko široké podpory jednotlivců. Rodina jako taková není až tak důležitá, je jen způsobem, jak podporovat jednotlivce, podporuje také různé jiné formy soužití než jen tradiční rodinu – např. rodiče bez partnera. Existuje vysoká dostupnost sociálních dávek a služeb (veřejná péče), nastaveny vysoké standardy.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

liberální: základem je svoboda jednotlivců, ale také jejich odpovědnost.

Nejvýznamnější hledisko je subsidiarita – výsledkem je reziduální přístup (stát zasahuje až v případě, že to je nezbytné), pomoc jde často jen k nejchudším a je často velmi „skromná“. Může ale také podporovat tržní řešení, pro ty, kdo si ho mohou dovolit.

feministické: tradiční rodina je pro ženy nejen přínosem, ale také zdrojem významné nerovnosti (např. v oblasti neformální péče, pokud ženy nemají vlastní příjem). Proto je nejvýznamnější hledisko genderová rovnost – akcentuje roli boje proti diskriminaci, dostupnosti zaměstnání pro ženy a podpory ze strany státu (především oblast veřejné péče o děti do tří let). Žena je centrálním subjektem/objektem analýzy.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Výhody využívání ideologií jsou:

- snadná orientace v problému
- možnosti sdílet ideje s dalšími lidmi, snáze se prosadí.
- souboj idejí je základem demokratického procesu rozhodování
- ideologie často reaguje na kulturu dané země či skupiny obyvatel a na očekávání obyvatel ohledně intervencí

Některá rizika práce s ideologií:

- „slepá vášeň a hořící pochodně“ (nesnáší lidi s jiným názorem)
- „následujme osud, je to tak předurčeno“ (vysoká míra determinismu)
- racionální experti (ignoruje existenci ideologií, ale svět kolem ne)
- ideologie je realita, realita je ideologie (mezi ideologií a realitou není rozdíl)
- význam jednotlivých idejí může být nadhodnocen a při rozhodování převážit nad reálným stavem (tím, co se skutečně děje).

V post-moderní společnosti je jedním z řešení diskuze nad problémy (Zimmerman 2001).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Typické cíle rodinné politiky:

- vytvářet příznivé podmínky (např. ekonomické) pro zakládání a fungování rodin – takto jsou objektem sociální politiky i jednotlivci, kteří ještě rodinu nemají, společensky posílit také význam neformální péče, podporovat rodinnou soudržnost
- pomoci překonat nejvíce obtížná období (např. bezprostředně po narození dítěte)
- ovlivňovat reprodukční chování (např. pro-natalitní politika, ale může nastat i opačný problém – např. Čína a „zákon jednoho dítěte“).
- podporovat rodinu ve výchově dětí, spolupracovat ve formálním vzdělávání, zmírňovat náklady na výchovu dětí (vyrovnávat náklady ušlých příležitostí),
- podporovat ekonomickou funkci rodiny, umožnit rodičům získat odpovídající zaměstnání, potlačovat diskriminaci rodičů na trhu práce
- zasahovat (ochraňovat) tam, kde rodina selže nebo se dostane do nepříznivé situace (např. chudoba, domácí násilí, osiření)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Základní hlediska pro hodnocení rodinné politiky:

1) Blaho (well-being) rodin (jednotlivých členů rodin).

Nejen v materiální rovině, ale také z hlediska zajištění ochrany. Implicitně v sobě zahrnuje otázku, zda podporovat jednotlivce v rodině nebo rodinu jako celek (např. otázka péče o děti či daní). Je potřeba brát v úvahu vztahy mezi členy rodin a jejich práva a povinnosti v jednotlivých rolích (rodičovství). Lidé mohou mít i v rámci jedné rodiny rozdílné zájmy.

Značný důraz je kladen na ochranu práv dětí (občané s rovnými právy od ‚samého počátku‘, ale také rodiče mají svá práva), u rodičů na možnost harmonizace práce a rodiny atd. Patří sem také podpora zajištění přiměřené životní úrovně a podmínek rodin v zásadních obdobích života.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

2) Otázka rovnosti/nerovnosti:

Je diskutována např. mezi lidmi bez dětí a s dětmi, mezi muži a ženami, stejná hodnota dítěte (sourozenci, děti z chudých a bohatých rodin), princip mezigenerační ekvity atd.

Dva základní přístupy k rovnosti jsou a) uniformita (všem stejně či všem tak, aby měli stejně, dělali to samé), b) akceptace diverzity (rovnost na základě vyrovnávání podmínek). (Wollstonecraft dilema).

Může obsahovat různé roviny pohledu na nerovnost – např. čtyři roviny genderové rovnosti/nerovnosti podle (Fraser 1997, Korpi 2000).

Kulturně-symbolická: (v rovině sociálně-konstruktivistické) kulturní dominance mužů, nedocení práce žen, uzavřené elitní kluby mužů (nepustí ženy mezi sebe).

Občansko-politická: (volební právo, účast na rozhodování)

Socio-ekonomická: (rozdíly v platech, různé pracovní pozice)

Individuální rovina partnerských vztahů

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

V oblasti sociální politiky s tímto cílem mohou existovat např. opatření podporující povinné střídání rodičů na rodičovské dovolené. Stále se o tom diskutuje (hodnotová východiska, přineslo malý efekt, ‚olympijský syndrom‘).

3) Odpovědnost za oblast rodiny v jednotlivých oblastech rodinné politiky (role a podíl státu, municipalit a rodin při zajištění péče).

Zahrnuje:

- a) dělbu péče mezi partnery (modely podle Haas 2005 a dalších), případně v rodině (bread winner model, egalitární model a další)...
- b) roli ostatních subjektů při zajištění péče. Rozlišuje se politika famialistická (snaží se podporovat péči v rodině) a de-famialistická (více inklinuje k zajištění péče mimo rodinu) (Orloff 1993).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

4) Kritérium akceptace diverzity (zda jednotlivá opatření dělají rozdíly mezi jednotlivými typy rodinného uspořádání, např. manželství a nesezdaná soužití, rodiče jednotlivci, svazky osob stejného pohlaví).

Pokud vznikají v přístupu rozdíly, pak je otázka, zda jsou tyto rozdíly (a výhody či znevýhodnění) oprávněné. Např. hledisko, zda existuje přiměřená svobodná volba rodičů ohledně způsobu rodinného života (‘svoboda k...’).

V rodinné politice Evropských zemí obecně se jedná o posun od ochrany [a podpory] rodiny v legislativním slova smyslu k [ochraně a] podpoře rodinných funkcí (Wingen 1997). Prakticky vždy jde ale o rodiny s dětmi, což je paradox neboť důležití jsou také lidé, kteří ještě nemají rodinu, ale mohou se o ní rozhodovat a otázka seniorů, kteří již nebydlí s dětmi.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

- 5) Procesně-systémové hlediska (jak politika reálně funguje)
- a) princip univerzality (podmínky nároku): Vychází se z podmínek nároku na různých principech: občanství, rodičovství, zaměstnanecký status (situace studentů, podnikajících apod.).
 - b) provázanost jednotlivých opatření: Sleduje, zda jsou jednotlivá opatření rodinné politiky konzistentní, navazují na sebe, doplňují se a nejsou ve vzájemném rozporu.
 - c) pružnost jednotlivých systémů (Ize dávku čerpat více různými způsoby, dokáže reagovat na atypické případy).
 - d) nezamýšlené efekty rodinné politiky: Lidé berou své životní podmínky v úvahu při rozhodování. Vedlejší souvislosti formování a fungování rodinné politiky (vliv volbu formy péče o děti, na zaměstnanost žen, časování narození dětí...).
 - e) ekonomičnost opatření: např. u péče o děti – pozitivní stanovisko (jsou přínosem pro zaměstnanost), negativní (např. v kontextu ekonomické stability)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Rodinné politiky jednotlivých zemí se liší nejen obsahem ale také konceptuálně, často se silným vlivem tzv. ‚path-dependency‘ (navazuje na předchozí opatření, snaží se respektovat tradice a kulturu společnosti, často spojená se snahou neprovádět radikální zvraty). Má svá negativa (pomalý vývoj) i pozitiva (snížení rizika fatálních omylů). Běžně využívaná hlediska (volně podle Moyzesová 1992, Wingen 1997, Bussemaker 1998, Galtry a Callister 2005).

- explicitní (je programově vyjádřená, jasně definováno, co tam patří, existují lidé a instituce, kteří se tím zabývají) a implicitní (nevyjádřená, mají na starosti lidé v rámci jiných úkolů) – první dojem ale nemusí odpovídat skutečnému zájmu země o problematiku rodiny. V zemích, kde je rodinná politika explicitní se často objevuje snaha veřejně vyzdvihnout a ocenit rodinu v jejích funkcích.
- extenzivní (snaží se o zásahy z různých hledisek podpory fungování rodin, např. pro-natalitní či vytvářející podmínky pro rodičovství...) a residuální (nezasahuje, pouze ‚doprovází‘ a monitoruje jevy ve společnosti), např. hledisko zasahování do ‚intimní sféry rodiny‘
- centralistická (stejná pravidla pro celý stát) a v kompetenci lokálních aktérů

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Významnou úlohou státu je vytvářet legislativní rámec pro vymezení rodiny. To je důležité, protože na právní subjektivitě rodiny a manželství je založeno umožnění řady právních úkonů.

V ČR je jsou důležitými předpisy např. „Zákon o rodině“ č. 94/1963 Sb. s aktualizacemi (vznik manželství, odpovědnost rodičů, vyživovací povinnost, náhradní péče), občanský zákoník - zákon č. 40/1964 (společné jmění manželů, dědictví), zákon o sociálně-právní ochraně dětí (359/1999), z hlediska podpory ze strany státu pak také zákon č. 117/1995 Sb. „O státní sociální podpoře“ a další zákony z oblasti sociálního zabezpečení.

Na legislativní vymezení pak navazuje také vznik koncepcí, které vytvářejí referenční rámec pro aktéry, jsou deklarací o tom, jakým způsobem jednotlivé země přistupují k řešení rodinné politiky, umožňují také evaluaci toho, jakým způsobem jsou tyto deklarace naplňovány.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

ČR je zemí s explicitní rodinnou politikou.

Potřeba vytvoření koncepce rodinné politiky se objevila s tím jak narůstaly problémy spojené s rodinou. Ty se projeví zásadně především v 80. letech. První koncepce rodinné politiky byla vytvořena v roce 1989. – vycházela ze socialistického pojetí. Na počátku 90. let došlo k celkové změně trendu zpět k tradičnímu pojetí rodiny.

Koncepce po roce 1989:

V ČR existuje: „Národní zpráva o rodině“ z roku 2004 – rozsáhlý dokument (více než 200 str.) - základní podkladový materiál pro NKRoP shrnující situaci v oblastech, kterými se zabývá rodinná politika.

„Národní koncepce rodinné politiky“ (NKRoP) z roku 2005 – po dlouhé době první ucelený koncepční dokument, který zdůrazňuje potřebu podpory rodiny

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Základní cíl Rodinné politiky podle NKRoP: *„Vytvořit všestranně příznivější společenské klima a podmínky pro rodinu, umožňující lidem realizovat vlastní životní strategie v naplňování partnerských a rodičovských plánů. Respektovat přitom diferencované zájmy a potřeby různých rodinných typů a členů rodin.“*

Odpovědností za koordinaci národní rodinné politiky a vyhodnocování cílů byl pověřen resort MPSV

Pro-rodinný balíček 2007 (obsahuje návrhy opatření) – vzájemná rodičovská výpomoc, miniškolky, slevy na dani pro zaměstnavatele provozující školky, otcovské (týden), sleva na sociálním pojištění u částečných úvazků pečujících osob

V roce 2009 byla aktualizována koncepce z roku 2005 jako „Národní koncepce podpory rodin s dětmi“.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Rodina z hlediska mezinárodního práva – ratifikované mezinárodní smlouvy mají přednost před zákonem.

Úmluva o právech dítěte – vyhlášena valným shromážděním OSN v roce 1989, v ČR (ČSFR) byla ratifikována v roce 1991

- práva dítěte (na život, na jméno a státní příslušnost, být s rodiči, na zdraví, na vzdělání, na víru atd.),
- ochrana dětí, rodičovská odpovědnost, instituce (např. školy a sociální služby) musí chránit zdraví dětí, odpovídat standardům, omezení dětské práce, zájem dítěte (např. právo na slyšení u soudu), minimální věk trestní odpovědnosti, osvojení atd.

Evropské sociální charta (Rady Evropy) ČR ratif. 1999 (spravedlivá odměna za práci, ochrana dětí, ochrana matek, právo na sociální zabezpečení, ochrana proti chudobě, rovné podmínky).

Čl. 16 (1) „*Rodina má jako základní jednotka společnosti právo na odpovídající sociální, právní a hospodářskou ochranu k zajištění svého plného rozvoje*“.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Role EU v rodinné politice

Do diskurzu EU se dostávalo postupně (otevřenou otázkou je to od 80 let), rodinná politika je v kompetenci národních států, EU prakticky nezasahuje, ale vede se zde diskuze, jsou podporovány neziskové organizace působící ve sféře rodiny, jsou tam prvky otevřené metody koordinace a bench-markingu (doporučení).

Direktiva o rodičovské dovolené (1996) – základní podmínky poskytování RD (tři měsíce) – země, kde dosud nebyla, jí doplnily (nastaven min. standard)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Nástroje rodinné politiky: záleží na volbě pojetí rodinné politiky.

- vymezení legislativního rámce pro fungování rodin (např. vymezení práv dětí, práva na interrupci a antikoncepci),
- legislativní opatření ochrany (členů) rodiny v určitých situacích (kojící matky, ošetřování člena rodiny, práva dětí)
- sociální dávky (přídavky na děti)
- různé sociální služby (např. veřejná péče o děti, o seniory),
- daňová opatření (daňové kredity, odpisy, volba typu zdanění)
- finanční opatření (bezúročné půjčky, opatření bytové politiky, žákovské jízdné)
- oblast sociální práce (rodinné poradny, krizová intervence a další),
- volno-časové, sociální a rekreační aktivity

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

„Ideální“ (abstrahující) modely rodinné politiky:

Mnozí autoři se domnívají, že v rodinné politice můžeme stejně jako dalších oblastech SP rozlišit určité ideální typy. jednotlivé rodinné politiky si zachovávají svůj národní ráz – rozdíly tedy fakticky přetrvávají.

Prvním předpokladem je, že národní politiky souvisejí s kulturou a historií jednotlivých zemí (nejde jen o veřejné politiky).

Základem jsou termíny jako ‚gender regimes‘ (Phau-Effinger 1996, 1998) nebo též ‚policy logics‘ = národní balíčky převažujících hodnot a strukturálních podmínek (včetně veřejných politik), které mohou vést v národní i individuální rovině ke kulturní produkci a reprodukci.

Druhým předpokladem je, že jsou hodnoty a politiky v souladu (což nemusí být ve všech případech pravda).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Lewin-Epstein a kol. (2000) hovoří o dvou základních pojetích vztahu mezi státem a rodinou, které chápou jako kontinuum:

Privatizovaný model: stát do sféry rodiny vůbec nezasahuje, všechny služby jsou ponechány na tržních principech, veřejná státní sféra je minimalizována. Zajištění dětí velmi závisí na schopnosti rodičů je zajistit.

Spolupracující model: rodina a stát úzce spolupracují v péči o děti, převažuje v zemích s kolektivistickým pojetím, jedná se jak o oblast veřejné péče, tak o sociální dávky (vyrovnávání šancí dětí), v extrémní podobě zasahuje stát zásadně i do výchovy atd.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Základem většiny typologií je práce Esping Andersena (1990, 1999), zdůrazňuje dvě kritéria (1,2).

- 1) Dekomodifikace (případně rekomodifikace). Udává míru, ve které jsou lidé při získávání obživy vázáni na prostředky získané na trhu práce. Specifičtěji je pak využívána jako míra, ve které se lidé mohou v případě odůvodněné potřeby (je třeba ji pochopitelně definovat) obrátit na stát při zajištění svých potřeb a potřeb své rodiny. Re-komodifikace je opačný proces.
- 2) Familializace – určuje nejčastěji míru ve které jsou rodiče vázáni k rodinným úkolům, zvláště pak v oblasti péče o děti a seniory (např. dávky pro péči o děti). De-familizace pak určuje míru, ve které jsou rodiče z těchto povinností vyvázáni (např. veřejnou péčí o děti do 3 let). Leintnerová později obě hlediska zkombinovala do 4 typů (explicitní, implicitní, volitelný famil.)
- 3) Genderová rovnost (feministické hledisko) – kritika Esping-Andersenovy typologie. Nezabývá se vztahy mezi partnery a tím jak jsou tyto vztahy spoluutvářeny kulturním a institucionální kontextem (např. Misra, Moller 2003).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Typologie Gauthier (2002), která vychází z Esping-Andersenovy (1990) typologie – nejvíce odpovídá 90 letům.

sociálně demokratický – univerzální státní podpora rodin, vysoký důraz na rovnost pohlaví / střední úroveň finanční podpory rodin formou univerzálních dávek, doplněné dalšími formami podpory / podpora pracovní aktivity obou rodičů, dlouhá rodičovská dovolená je doplněna také výrazným rozsahem a úrovní veřejné péče (Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko)

konzervativní – úroveň podpory je závislá na postavení jednotlivců na trhu práce, více směřuje k podpoře tradičních partnerských rolí / střední až vysoká úroveň finanční podpory rodin / střední úroveň podpory pracujících rodičů, více se zaměřuje na rodičovskou dovolenou než na zařízení veřejné péče (Rakousko, Belgie, Francie, Německo, Irsko, Lucembursko, Nizozemí).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

jihoevropský – vysoká úroveň fragmentalizace podpory vzhledem k typu zaměstnání, mix veřejných a soukromých služeb a dávek. Často neexistují celonárodně stanovené minimální standardy / nízká úroveň peněžitě podpory / nízká úroveň podpory pracujících rodičů (Řecko, Itálie, Portugalsko, Španělsko) – zajištění podpory zůstává na rodině - je otázkou nakolik se jedná o klasický model živitele

liberální – nízká úroveň podpory rodin, spíše cílené na rodiny s nízkými příjmy, více podporuje tržní řešení, zvláště v oblasti veřejné péče / úroveň finanční pomoci je celkově nízká (vyšší pro nízko-příjmové rodiny) / nízká podpora pracujících rodičů, péče o děti mají zajistit rodiče nebo privátní sektor (Austrálie, Kanada, Japonsko, Nový Zéland, Švýcarsko, Velká Británie, USA).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Typologie základních typů rodinné politiky (Korpi 1999, 2000)

Korpi rozlišil tři základním modely rodinných politik kombinací dvou základních hledisek: a) míra veřejné podpory a b) orientace na domácí péči vs. orientace na trh práce.

General Family Support (GFS)

- filosofie: nejvíce podpora rodiny ve jejích funkcích prostřednictvím členů rodiny, v menší míře také hlediska DES.
- typická opatření: přídavky na děti, daňové slevy, zařízení péče o děti ve věku nad 3 roky.
- státy: Belgie, Německo, Francie, Itálie, Rakousko, Irsko a Holandsko.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Typologie partnerského uspořádání (Korpi 2000)

Dual-Earner Support (DES)

- filosofie: nejvíce podpora rodiny prostřednictvím subjektů mimo členy rodiny, v menší míře také hlediska GFS.
- typická opatření: mateřská dovolená je vztažena k příjmu ženy (případně muže), střídání rodičů v péči o děti, zařízení veřejné péče pro děti do 3 let a pro seniory.
- státy: Dánsko, Finsko, Švédsko, Norsko.

Market-Oriented (MO)

- filosofie: podpora je nízká ve všech hlediscích. Zajištění rodinných funkcí je ponecháno na rodině nebo na trhu
- typická opatření: často tzv. minimální standardy
- státy: Kanada, Austrálie, Japonsko, Nový Zéland, Švýcarsko, Velká Británie, USA.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Obdobná typologie podle Národní zprávy o rodině 2004. Rozlišuje jinak především francouzský a německý model.

Pro střeoevropské prostředí je typický německý model rodinné politiky, který je charakteristický především značnou štedrostí vůči rodině, zejména v sociální a daňové sféře. Je zaměřen na institucionální podporu rodiny jako celku a klade důraz na dostatečné zajištění podmínek volby mezi prací v rodině a prací v zaměstnání. Výše rodinných dávek umožňuje bez větších problémů individuální domácí péči v rodině, systém alternativních forem péče o dítě v předškolním věku (např. institut „denních matek“ či pečovatelek) zajišťuje také možnost skloubení rodinných a pracovních rolí. V systému je přitom patrná preference pro tradiční formu rodiny (jen necelá 4 procenta dětí do 3 let jsou ve veřejné péči v západním Německu, ve východním to je 14 procent).

Hlavní hledisko: podpora tradičního modelu rodiny, případně modifikovaného modelu živitele

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Francouzský model je podobně jako německý založen na vysoké míře ekonomické intervence státu ve prospěch rodiny, systém je výrazně pro-natalitní. Současně klade důraz na slučitelnost rodiny a zaměstnání, v největší míře v podobě tzv. modelu dvou rolí (vykonávaných současně). Kromě finančního zajištění (rodičovská je ale vyplácena až od 2 dětí, např. také otcovské dny) je tedy k dispozici značné množství zařízení kolektivní péče o děti (jesle), které umožňuje rodinám umístit dítě do těchto zařízení v době relativně krátké po porodu (umístěno 30 procent dětí do 3 let, ale pouze 9 procent ve státních jeslích). Stát podporuje činnosti pro-rodinných neziskových organizací.

Hlavní hledisko: pro-populační opatření, rozvoj sociálních služeb

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Skandinávský model je charakteristický tradiční orientací na rovnost žen a mužů (mj. zde byla zavedena otcovská dovolená ve formě tzv. otcovských dnů) a rovné příležitosti v zaměstnání. Tento model přitom vychází ze základních principů severské demokracie a klade důraz na dodržování lidských práv. Ekonomická intervence ve prospěch rodin je ovšem podle komparativního zkoumání poskytovaných finančních transferů směrem k rodinám relativně nižší. Rodičovský příspěvek je sice relativně vysoký, ale je poskytován jen po dobu o něco delší než jeden rok. Pracovní kariéra obou rodičů je proto často pro rodinu nutná z ekonomických důvodů. Pro tento model je rovněž typické zaměření rodinné politiky směrem k jednotlivým členům rodiny spíše než na institucionální podporu rodiny jako celku.

Hlavní hledisko: Vysoká míra podpory, ale selektivní, max. podporuje individuální autonomii a genderovou rovnost.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

Anglosaský model vychází z tradiční liberální koncepce vztahu státu, společnosti a jednotlivce. Rodina je považována za privátní sféru, v níž je vyloučena jakákoli intervence státu. Podpora rodiny je proto začleněna do rámce sociální pomoci, která je hlavní oporou britského systému sociálního zabezpečení (dávky pro doplnění příjmu pracujících rodičů s nízkými příjmy). Současně anglosaský neintervenci model neztěžuje, ale ani neulehčuje sladování rodinných a pracovních rolí.

Hlavní hledisko: nezasahování do života rodin, nízká a cílená úroveň péče

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 1

V současnosti v ČR existuje specifický mix liberálních a konzervativních opatření (např. veřejná péče a sociální dávky pro rodiny, opatření pro starší osoby). V některých ohledech to je obdobné jako v Německu (možný vliv společné historie obou zemí?).

Po roce 1989 tedy spíše návrat ke konzervativnímu pojetí rodinné politiky. Možným vysvětlením je kromě společenského klimatu (např. odpor k feminismu jako k formě socialismu – Saxonberg a Sirovátka 2006) také předpoklad, že v ČR neplatí tolik souvislost (Korpi 2000) mezi názory na podobu rodinné politiky a pravo-levou politickou orientací (je tam také částečný generační posun).

Problém mezinárodního srovnání: Dávky a služby mají rozdílnou formu a funkce (i když cíl může být stejný). V jedné zemi slouží ke stejnému účelu mateřská v jiné zemi rodičovská dovolená apod. Rozdílné rodiny, jejich potřeby a očekávání v různých zemích.